

Venäläisten oppositionuorten käsityksiä demokratiasta

Laura Lyytikäinen

Venäjän poliittinen oppositio nousi kansainvälisesti lehtien otsikoihin duuman vaalien aikaan loppuvuodesta 2011, jolloin monet yllätyivät Putinin vastaisen mielenosoitusaallon laajuudesta.¹ Vuonna 2012 lehtien otsikoihin nousivat useat poliittiset mielenilmaisut, kuten punk-bändi Pussy Riotin ”punk-rukous” Kristus Vapahtajan kirkossa Moskovassa helmikuussa ja Bolotnaja-aukion väkivaltaisen lopun saanut Putinin vastainen mielenosoitus toukokuussa sekä Putinin hallinnon kiristyvää ote poliittisen opposition ja ihmisoikeuspuolustajien toimintaa kohtaan. Ennen tätä protestiaaltoa venäläisiä on pidetty apaattisina ja epäpoliittisina, ja myös useat tutkimustulokset kertovat venäläisten innottomuudesta poliittisen osallistumisen ja julkisten mielenilmausten suhteen (ks. esim. McFaul 2003; Petukhov 2008; Blum 2006)².

Vuosi 2012 aloitti kuitenkin uudenlaisen poliittisen toiminnan aallon Venäjän suurimmissa kaupungeissa, joissa kansalaiset valtasivat kadut mielenosoituksillaan, joihin osallistui ihmisiä aktiivisimmin sitten 1990-luvun alun rauhattomuuksien. Monet puhuivat venäläisen

kansalaisyhteiskunnan heräämisestä. Kuitenkin toukokuussa 2012 Vladimir Putin nousi uudelleen presidentiksi ja vuoden 2012 loppuun mennessä kansalaisliikehdintä kaduilla hiljeni jälleen. Vuonna 2013 todistimme vain muutamia jo vaienneita mielenosoitusaaltoja, eikä poliittinen oppositio ole kyennyt järjestäytymään uskottavasti noustakseen todelliseksi vaihtoehdoksi nykyiselle hallinnolle. Venäjän valtaeliitti näyttää vaientaneen nousseet soraäänät ja jatkavan edelleen niin kutsutun suverenin demokratian mallin mukaisesti.

Tässä artikkelissa pyrin valottamaan Venäjän poliittisen opposition kamppailua nykyhallintoa vastaan nuorten liberaalien aktivistien näkökulmasta. Artikkelin perustuu tutkimukseeni venäläisestä nuorten oppositioliike *Oboronasta* (*Rossijskoje molodjožnoje dviženije Oborona*, Puolustus), jonka aktivistit ovat toimineet aktiivisesti osana Venäjän hallintoa vastustavaa oppositioliikettä vuodesta 2005 lähtien ja jonka jäsenet identifioituvat liberaaleiksi demokraateiksi³. *Oborona* on mielenkiintoinen ryhmittymä, joka mielestäni kuvastaa laajemmin Venäjän liberaalin opposition demokratiakäsitystä sekä sen ongelmallista suhdetta venäläiseen laajempaan yleisöön. Lisäksi tämän uuden sukupolven ajatusten analysointi laajentaa ymmärrystämme myös Venäjän tulevaisuudesta nuorten näkökulmasta.

Artikkelissa esittelen ensin nuorisoliike *Oboronan* elinkaaren ja toiminnan. Tämän jälkeen esittelen nuorten aktivistien demokratiakäsitystä suhteessa Venäjän valtion viralliseen ”suverenin demokratian” projektiin. Esitän, että sekä valtion diskurssissa että *oboronalaisten liberaalien* nuorten demokratiapuheessa on löydettävissä

”itäisen” ja ”läntisen” demokratiakäsityksen yhteenpunoutuma (*entanglement*, ks. Fournier 2010), joka tuottaa uudenlaisia poliittisia identiteettejä, ajatusmalleja ja toimintamuotoja eikä näin suoraan vertaudu neuvostoliittolaiseen valtiosuhteeseen tai läntiseen liberalismiin traditioon. Lopuksi reflektoin johtopäätöksiäni suhteessa Venäjän liberaalin opposition vaikeuksiin laajemman mobilisaation aikaan saamisessa.

Nuorisoliike Oborona

Ukrainan ”oranssin” vallankumouksen⁴ jälkimainingeissa myös Venäjän nuoriso aktivoitui ja maahan syntyi uusi nuorisotoimijoiden kenttä. Osa nuorisoliikkeistä, kuten Naši, järjestäytyi tukemaan Kremlä ja estämään oranssien vaikutteiden leviämisen Venäjällä (ks. Hemment 2009; 2012; Lassila 2012). Toisaalta syntyi myös oranssin vallankumouksen innoittamia opposition toimijoita, kuten nuorisoliike Oborona, joka perustettiin vuonna 2005. Tuolloin sittemmin hajonneen oikeistoliberaalin Oikeistovoimien Liiton (*Sojuz Pravyh Sil*, SPS) ja sosiaaliliberaalin Jabloko -puolueen nuoriso-osastot yhdistivät voimansa Oboronassa. Aiemmin toisiaan poliittisten erimielisyyksien vuoksi karttaneet moskovalaiset nuoret tapasivat saksalaisen Friedrich Naumann -säätiön järjestämässä poliittisille nuorille suunnatussa seminaarissa, jossa he löysivät yllätyksekseen paljon yhtäläisyyksiä tavoitteissaan. Alun innostuksen jälkeen Moskovan Oborona-liike kuitenkin ajautui sisäisiin konflikteihin, jonka seurauksena Jabloko-nuorten Ilja Jašin ja hänen kannattajansa jättäytyivät pois toiminnasta vuonna 2006. Tämän jälkeen Oborona on toiminut Moskovassa entisen SPS-nuoren Oleg Kozlovskin johdolla vuoteen 2010, jolloin Kozlovski jätti paikkansa koordinaattorina⁵. (Ks. myös Loskutova 2008.) Kozlovskin lähdettyä liike toimi jonkin aikaa ilman vahvaa johtohahmoa kunnes se hajosi erimielisyyksiin juuri ennen vaalivilppiprotestien alkua loppuvuodesta 2011.

Oboronalaisten mukaan liikkeen tukijoita oli maanlaajuisesti noin 1000 ihmistä 10–15

kaupungissa, mutta havaintojeni mukaan näistä vain pieni osa osallistui aktiivisesti toimintaan muualla kuin internetin keskustelupalstoilla ja sosiaalisessa mediassa. Kenttätyöni aikana vuosina 2009–2011 Moskovan ja Pietarin Oborona-liikkeen aktiivisimman ydinryhmän muodostivat noin 20 toimijaa kussakin kaupungissa. Oborona on osa laajempaa pienten liberaalien ryhmittymien liikettä, jotka tekevät yhteistyötä Solidaarisuus-liikkeen (*Solidarnost*) alla⁶. Oborona-ryhmien toimintaa koordinoi kummassakin kaupungissa viisi koordinaattoria, jotka olivat Oboronan tiivis ydinryhmä, johon muut aktivistit tukeutuivat. Oboronan toimintamuotoihin kuuluivat pienet performanssiyyliset protestit, suurempiin massamielenosoituksiin osallistuminen sekä erilaiset osallistujille ja muille nuorille suunnatut pelit, seminaarit ja koulutustilaisuudet, joissa tunnetut oppositiohahmot luennoivat muun muassa poliittisista oikeuksista ja kansalaisaktivismista. Oborona järjesti myös vuosittain kesäleirin, joka toimi suuren Putinia tukevan Seliger-nuoriso-leirin varjoleirinä nuorille oppositioaktivisteille.

Oboronan osallistujat olivat useimmiten opiskelijoita tai korkeakouluista vastavalmistuneita. Eräs haastattelemani aktivisti kuvasikin tyyppillistä liikkeen osallistujaa ”silmäläpikäiseksi älyköksi” (*intelligent v otškah*). Monia jäseniä yhdisti korkea koulutustaso ja eräänlainen intelligentsija-perhetausta. Aktivisteja yhdistävä tekijä oli myös heidän asuinpaikkansa Moskova tai Pietari. Nämä dynaamiset kaupungit tarjoavat paljon koulutus-, harrastus- ja kulttuurimahdollisuuksia ja ovat näin virikkeellinen ympäristö nuorille aktivisteille. Mersijanovan (2009, 131) mukaan venäläisen kansalaisyhteiskunnan aktiiviseen ydinjoukkoon kuuluvat ovatkin usein korkeasti koulutettuja kaupunkilaisia ja etenkin moskovalaisia. Korkeamman elintason myötä useilla aktivisteilla on ollut myös mahdollisuus matkustella ja luoda kansainvälisiä suhteita eri tavoin kuin monella muulla venäläisellä nuorella. Koulutus, kansainvälisyys sekä kielitaito ovatkin kulttuurisen pääoman muotoja, joita liikkeessä arvostetaan. Haastatteluissani oboronalaisten

kanssa nousi esille heidän vilpitön ihailunsa aktivisti-kollegojansa kohtaan. Heitä kuvataan sivistyneiksi (*kulturnyje*), älykkäiksi (*intelligentnyje*) ja hyvätapaaisiksi (*vospitannyje*).

Miehet muodostivat enemmistön Oboronan aktiivitoimijoista. Oborona profiloitui vahvasti poliittiseksi toimijaksi sijoittuen näin formaalin politiikan kentälle, joka leimataan Venäjällä vahvasti maskuliiniseksi toimintatilaksi (Salmenniemi 2008). Oboronan aktivistit itse selittivät naisosallistujien vähäisen määrän toiminnan ajoittaisella vaarallisuudella, aggressiivisilla mielenosoituksilla ja perinteisten sukupuoliroolien kautta. Essentialistisiin selitysmalleihin nojaavat sukupuolten suhteet ja rooliodotukset juontuvat neuvostoa ajoilta ja näkyvät yhä vahvoina Venäjällä (Rotkirch 2000; Temkina & Rotkirch 1997). Selityksenä naisten vähyyteen toiminnassa sekä nuoret miehet että naiset nostivat esille miesten perinteisen aseman poliittisessa toiminnassa sekä naisten ”luonnollisen” roolin kotona perheen parissa. Nuoret naiset kertoivat oman lapsettomuutensa mahdollistavan aktiivisuuden ja uskoivat tulevaisuudessa äitiyden hankaloittavan osallistumista toimintaan täysipainoisesti. Vaikka olivatkin vähemmistö, Oboronan nuoret naiset osallistuivat kaikkeen toimintaan ja Moskovan viimeisissä koordinaattorien vaaleissa vuonna 2010 valituista viidestä koordinaattorista kaksi oli naisia. (ks. Lyytikäinen 2013.)

Hilary Pilkington (1998, 379) kirjoittaa Neuvostoliiton ”kultaisesta nuorisosta” viitaten nuoriin, joiden vanhempien sosiaalinen asema ja suhteet länteen mahdollistivat perheen lapsille hyvin erilaisen elämäntavan kuin muilla nuorilla. Myös Oborona-aktivistien etuoikeutettu asema eräänlaisena nykypäivän ”kultaisena nuorisona” ja osana nykyintelligentsijaa antaa heille mahdollisuuden poliittiseen aktiivisuuteen, joka vaatii usein paljon resursseja kuten taloudellisia mahdollisuuksia ja vapaa-aikaa. Osittain johtuen tästä sosio-ekonomisesta erosta, Oborona-liikkeen tavoitteet ja liikkeen parissa käyty demokratiakeskustelu jäivät kaukaiseksi monille venäläisille nuorille, joilla ei ole käytettävissään

resursseja, kuten aikaa, rahaa ja kansainvälistä kokemusta, joita oboronalaisilla on.

Tässä artikkelissa analysoin oborona-liikkeessä muodostunutta demokratiakäsitystä suhteessa Venäjän hallinnon käsityksiin demokratiasta. Seuraavaksi siirryn erittelemään Venäjän valtion tukemaa ja levittämää demokratiakäsitystä, joka on muodostunut hallitsevaksi käsitykseksi Venäjän poliittisessa keskustelussa, sekä oboronalaisten keinoja tuoda esille vaihtoehtoisia tulkintoja tälle valtiokeskeiselle suvereenin demokratian mallille. Lopuksi pohdin syitä liberaalin liikkeen marginaaliselle asemalle venäläisten keskuudessa ja poliittisen opposition vaikeuksia saada ihmisten tyytymättömyys realisoitumaan massaprotestina hallitusta vastaan.

Suvereenin demokratian malli

Venäjän valtio on ottanut vahvan roolin venäläisessä kansalaisyhteiskunta- ja demokratiakeskustelussa ja pyrkii määrittelemään demokratian ja kansalaisyhteiskunnan käsitteet omien lähtökohtiensa pohjalta. Niin kutsuttu suvereenin demokratian projekti määrittää valtion virallista linjaa suhteessa kansalaistoimintaan, demokratiin ja ulkovaltoihin.⁷ Venäjän valtio pyrkii luomaan Venäjällä ”oman” demokratiamallin, joka poikkeaa yleisestä länsimaisista demokratian ideoista ja perustuu selkeään valtion kontrolliin kansalaisyhteiskunnasta sekä korostaa valtion suvereniteettiä suhteessa ulkovaltoihin (Richter 2009; Hemment 2012).

Vladimir Putin määritteli suvereenin demokratian periaatteet vuonna 2006 pitämässään puheessa seuraavasti:

Suvereniteetti ja demokratia: Tässä ymmärryksessä arvioidaan kahta ilmiötä. Suvereniteetti viittaa maan asemointiin ulkoisesti, maailmassa; se tarkoittaa mahdollisuutta harjoittaa sisä- ja ulkopoliittikkaa itsenäisesti, ilman [muiden] sekaantumista. Demokratia on yhteiskunnan ja valtion järjestämisjärjestelmä. Tätä ohjataan täysin maan sisältä. (Putin 2006, siteerattu teoksessa Suverennaja demokratija, 45)

Suvereenin demokratian mallia on kritisoitu ohjatuksi demokratiaksi, virtuaalidemokratiaksi tai jopa pseudo-demokratiaksi (Wilson 2005; Evans 2006; Hahn 2004; Richter 2009). Näihin arvioihin päädytään usein vertaamalla suvereenin demokratian mallia länsimaiseen ideaaliin siitä mitä demokratia ja kansalaisosallistuminen ovat. Länsimaissa vallalla olevassa liberaalissa demokratian ideaalissa kansalaisyhteiskunta nähdään itsenäisenä ja erillisenä vastavoimana valtiolle ja siinä korostetaan yksilön vapauksia ja kansalaisyhteiskunnan asemaa valtion toimien tarkkailijan ja valvojana (Pulkinen 1996). Tästä näkökulmasta Venäjän kansalaisyhteiskunta arvioidaan usein heikoksi johtuen kansalaisjärjestöjen vähäisestä jäsenmäärästä, järjestöjen vähäisistä vaikutusmahdollisuuksista poliittisissa prosesseissa ja päätöksenteossa. Venäjän kansalaisjärjestöt nähdään myös hyvin riippuvaisina valtion tuesta tai ulkomaisesta taloudellisesta tuesta. Lisäksi venäläisten nähdään edelleen olevan hyvin epäluuloisina politiikkaa ja kansalais-toimintaa kohtaa ja tukeutuvan henkilökohtaisiin tukiverkostoihin kansalaisyhteiskunnan sijaan. (Crotty 2009; Evans 2006; Howard 2003; Knox, Lentini, & Williams 2006; McFaul, Petrov, & Riabov 2004).

Julie Hemmentin (2012) mukaan Venäjän valtion virallinen näkemys kansalaisyhteiskunnan roolista yhteiskunnassa perustuu ideaan, jonka mukaan 1990-luvulla länsimaisten kehitysprojektien maahantuoma liberaali käsitys demokratiasta on itse asiassa virheellinen ja suunnattu tukemaan lännen etuja eikä niinkään Venäjän valtion ja kansalaisten etuja. Suvereenin demokratian idea on vahvasti liitetty valtion suvereniteettiin (*gosudarstvennost*) sekä yksilön ja valtion yhteenlinkittymiseen (Hement 2012; Richter 2009). 1990-luvun uudistusten jälkeen kansalaisyhteiskunta-käsite juurtui venäläiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun, mutta se on saanut uusia merkityksiä valtion modernisaatio-projektissa ja suvereenin demokratian kontekstissa (Hement 2012, 244).

Valtio on pyrkinyt määrittämään demokratian käsitteen uudelleen 2000-luvulla ja tässä proses-

siissa on ollut vahvasti mukana myös ulkomaisten järjestöjen valvonta ja niiden toimintaperiaatteiden kyseenalaistaminen. Presidentin entisen neuvonantajan Gleb Pavloskin mukaan ulkomainen tuki ja apurahat pakottavat venäläiset järjestöt omaksumaan vieraita käsityksiä kansalaisoikeuksista, jotka eivät tue Venäjän kansalaisten intressejä (Evans 2006, 150). Tämä epäluulo länsimaita kohtaan on esillä myös hallinnon virkamiesten lausunnoissa, jotka paheksuvat niin kutsuttuja väri vallankumouksia Keski-Euroopassa ja entisissä sosialistisissa maissa. Nämä on usein esitetty lännen alullepanemina vallankumouksina (Horvath 2011, 22). Tämän ”oranssin uhkan” on nähty olleen erinäisten kansalaisyhteiskunnan toimintaa rajoittavien lakien ja toimenpiteiden taustalla. Ajatus läntisestä vaikutuksesta vaikeuttaa myös Oboronan ja muiden liberaalien ryhmittymien toimintaa, jotka usein esitetään länsimielisinä ja Venäjän suvereniteetin uhkana.

Viimeisimpinä toimina länsimaista vaikutusta vastaan Venäjän hallitus on säätänyt ja muokannut lakeja, jotka vaikuttavat poliittiseen kansalaistoimintaan. Tästä esimerkkinä ovat esimerkiksi Suomessakin paljon huomiota herättänyt laki ulkomaisista agenteista, joka vaatii poliittiseen toimintaan osallistuvilta ulkomaista tukea saavilta järjestöiltä rekisteröintiä nimikkeellä ulkomainen agentti. Vahvoja negatiivisia mielikuvia ylläpitävän nimikkeen lisäksi lain muotoilu järjestöjen rekisteröinnistä aiheuttaa lisävaatimuksia järjestöjen raportoinnille ja asettaa ne valtion tarkkailun alle. Ihmisoikeusjärjestöjen mukaan lain ongelmallisuutta lisää se, että siinä ei ole tarkasti määritelty mitä poliittiseen toimintaan osallistuminen käytännössä tarkoittaa ja tämä antaa viranomaisille tulkinnanvapauden, joka voi johtaa valikoivaan syyttämiseen ja rankaisemiseen (HRW 2013). Vuosien 2011–2012 mielenosoitusten jälkeen Duuma on säätänyt muitakin uusia lakeja, jotka muun muassa asettavat suuria sakkoja luvattomaan mielenosoitukseen osallistumisesta ja niiden järjestämisestä. Myös lait maanpetturuudesta ja kunnianloukkauksesta on muotoiltu uudelleen

niin, että niitä voidaan tulkita etenkin valtiota kritisoivien ja ihmisoikeusjärjestöjen toiminnan estämiseksi (HRW 2013).

Vladimir Gelmanin (2012) mukaan Venäjän poliittisessa järjestelmässä yhdistyy piirteitä demokratiasta, esimerkiksi vaalien muodossa, mutta myös autoritäärisestä järjestelmästä, joka ilmenee muun muassa vaalien manipulaationa ja poliittisen opposition toiminnan häirintänä. Suvereenin demokratian voidaankin nähdä toteuttavan Richard Sakwan (2011) esittämää duaalia valtiomallia, joka perustuu kahdelle pilarille: yhtäältä normatiiviseen valtioon, jota määrittävät perustuslait ja järjestys ja toisaalta hallinnolliseen regiimiin, jota määrittävät informaalit suhteet. Tämä näyttäytyy myös poliittisessa päätöksenteossa. Periaatteessa Venäjän Federaation Duumassa on valtapuolue Yhtenäisen Venäjän lisäksi myös nimellisiä oppositiopuolueita, kuten Oikeudenmukainen Venäjä -puolue, Liberaali-demokraattinen puolue ja Kommunistinen puolue, jotka eivät kuitenkaan käytännössä toimi itsenäisesti vaan tukevat valtapuoluetta. Duuman oppositiopuolueista vain Kommunistien voidaan nähdä ajoittain ottavan eroa valtapuolueen linjauksiin, mutta useimmiten päätöksistä sovitaan puolueiden kesken (Mäkinen 2009). Näin ollen todellinen oppositiotoiminta tapahtuu järjestelmän ulkopuolella ja usein poliittiset aktivistit viittaavatkin toimintaansa termillä *nesistemnaja*, erottuakseen ”systeemin” sisällä toimivasta ”pseudo-oppositiosta”. Valtion dualismi heijastuu myös oppositiotoimintaan, jonka kontrolloinnissa valtion nähdään usein harjoittavan selektiivistä laintulkintaa. Yleisenä esimerkkinä tästä on nostettu muun muassa Mihail Hodorkovskin tuomio veropetoksista vankilaan, joka on nähty poliittisena, sekä toukokuun 2012 Bolotnaja-aukiolla kokoontuneiden Putinin vastaisten mielenosoittajien ankarat tuomiot.⁸

Liberalismi protestina suvereenille demokratialle

Oboronan nuoret aktivistit osana poliittista oppositiota kyseenalaistavat valtion levittämän

tulkinnan Venäjän omasta demokratiamallista. Liberaalit opposition toimijat pyrkivät tuomaan keskusteluun länsimaista tuttuja liberaalin demokratian käsityksiä ihmisoikeuksista ja vapauksista, jotka valtiollisen linjan tukijat puolestaan torjuvat Venäjälle sopimattomina. Tämän kamppailun keskiössä on demokratian luonteen määrittely: liberaalit, kuten nuorisoliike Oboronan osallistujat, näkevät länsimaisen demokratian ainoana oikeana hallintomuotona kun taas valtio esittää liberaalin demokratian haitallisena tai valheellisena sekä lännen keinona pyrkiä sotkeentumaan suvereenin valtion sisäpolitiikkaan.

Nuoret Oborona-aktivistit esittävät valtion suvereenin demokratian projektin valheellisena tempuna, jonka pyrkimyksenä on todistaa ulkopuolisille, että valtio näennäisesti seuraa demokratian periaatteita:

Pavel: Vallanpitäjämme ovat hyvin fiksuja tässä mielessä... He eivät ylitä tiettyä rajaa. Toisaalta kaikki pidetään kontrollin alla, mutta toisaalta taas ulkopuoliselle katsojalle saattaa näyttää, että täällä on kaikki hyvin.⁹

Oborona-aktivistit esittävät suvereenin demokratian valtion keinona hallita ja sortaa ”oikeaa” kansalaisyhteiskuntaa ja sen toimijoita. Katjan mukaan suvereeni demokratia on ”mutantti-termi” (*temin-mutant*), jota Kremlin käyttää todellisuuden salaamiseen (*prikrytije realnosti*). Monet aktivistit, kuten Viktor, näkevät länsimaisen tien Venäjän ainoana vaihtoehtona:

Monarkia, kommunismi – nämä me keksimme itse, mutta nyt katsomme länteen. Emme ymmärrä, mitä siellä oikein tapahtuu, mutta haluamme että meillä olisi näin myös. [...] On vain yksi tie kansalaisyhteiskuntaan, ja tämä ihmisten tulisi tiedostaa hiljalleen. Ja he tulevat tiedostamaan, koska ei ole muuta vaihtoehtoa. On joko puuroa päässä tai demokraattinen yhteiskunta. (*libo kakaja-to kaša v golove, libo demokratitšeskoje obščestvo*). (Viktor)

Viktorin sitaatti on esimerkki siitä, kuinka nuoret liberaalit aktivistit pohjaavat demokratia-käsityksensä länsimaisiin ideoihin kansalaisyhteiskunnasta. Sitaatista näkyy myös, kuinka ”länsi” normalisoituu aktivistien puheessa tarkoittamaan jotain itsessään hyvää ja toivottavaa, vaikka Viktor sanookin, että hän ei varsinaisesti edes ymmärrä mitä lännessä tapahtuu. Omelchenko ja Flynn (2002, 79) toteavat tutkimuksessa venäläisten nuorten käsityksistä länsimaista, että nuoret käyttivät ”länttä” symbolisesti kuvaamaan kehitystä ja sivilisaatiota, mutta se ei palautunut mihinkään varsinaiseen maantieteelliseen sijaintiin. Myös monille oboronalaistille länsi näyttyy demokratian ja ihmisoikeuksien kehtona eikä länsimaiden mahdollisia ongelmia ihmisoikeuksien ja demokratian toteutumisen suhteen nähty todellisina ongelmina suhteessa Venäjän tilanteeseen.

Venäjän valtio puolestaan usein pyrkii osoittamaan länsimaiden omat ongelmat ihmisoikeuksien suhteen ja näin osoittamaan, että näiden maiden tulisi hoitaa omat ongelmansa Venäjän kritisoimisen sijaan. Esimerkiksi Vjatšeslav Nikonov, *Politika*-säätöjohtaja ja yhteiskunnallisen kamarin (*obščestvennaja palata*) jäsen, kirjoittaa että ”Venäjä ei aio mukautua huolimattoman oppilaan rooliin, jolle viisas ja rehti opettaja luennoi itse unohtamia oppeja” viitaten USA:n toimiin Guantanamo Bayn vankeileirillä ja Irakissa (Nikonov 2007, 23). Näin ollen oboronalaisten ihaileva ja idealisoiva kuva lännessä asettuu suvereenin demokratian oppien vastakohtaksi ja keinoksi ottaa etäisyyttä vallalla olevaan demokratiakäsitykseen.

Oborona-aktivistit pyrkivät kyseenalaistamaan ja vastustamaan valtion ylläpitämää demokratiamäärittelyä tuomalla esiin oman liberaalin käsityksensä kansalaisyhteiskunnasta, jossa yhdistyvät yksilön vapaudet ja näkemys kansalaisyhteiskunnasta valtiovallan vastavoimana. Boris esittää, että kansalaisten tulisi suojella omia oikeuksiaan valtion tyrannialta:

Ja kun puhumme kansalaisyhteiskunnasta, minulle se on yhteiskunta, jossa ihmisillä A) on vapaus, B)

ja he pystyvät puolustamaan tätä vapautta valtiolta. Koska on selvää, että valtio haluaa aina ottaa pois nämä vapaudet. Ja vastaavasti olla kansalainen tarkoittaa, että olet ihminen, joka A) on vapaa, B) pystyy puolustamaan vapauttaan. (Boris)

Boriksen sitaatti kuvaa monien oboronalaisten omaksumaa epäluuloa valtiota kohtaan. Toisaalta Boriksen tapa kuvailla kansalaisyhteiskuntaa on esimerkki termin käyttämisestä ”iskulauseena demonista valtiota vastaan” (Hann 1996, 7). Tällöin esimerkiksi termi kansalaisyhteiskunta jää selittämättä ja avaamatta tarkemmin ja sana on normalisoitu tarkoittamaan jotain itsessään ”hyvää”. Darja liitti ajatuksen kansalaisaktivismista erityisesti valtion vastustamiseen ja totesi, että ”ei ole olemassa Kremlin tukevaa kansalaisaktivistia”. Vitali puolestaan esitti, että Oboronan tavoitteena on vahvistaa kansalaisyhteiskuntaa niin että kansalaisyhteiskunta voisi laittaa vallan aisoihin. Nämä ideat kansalaisten asemasta valtion toimien valvojina ja niihin puuttujina nähdään liberalismiin keskeisinä teeseinä (esim. Pulkkinen 1996) ja ne asettuvat vahvasti suvereenin demokratian ideaa vastaan, jonka periaatteena on valtion valta ylitse kansalaisyhteiskunnan.

Liberalismin lisäksi Oborona-aktivistit sitoutuvat niin kutsuttuun transitio-diskurssiin esittäessään eurooppalaisen demokratiamallin Venäjän ainoana tulevaisuuden mallina (ks. Omelchenko & Flynn 2002). Tämä teleologinen ymmärrys entisten neuvostomaiden kehityspolusta kohti läntistä demokratiaa ja kapitalismia on ollut laajalle levinnyt käsitys Neuvostoliiton kaaduttua sekä tutkijoiden että kehitysyhteistyöprojektien piirissä, mutta sittemmin monet tutkijat ovat ottaneet siihen kriittisemmän lähestymistavan (Alapuro, Lonkila, & Liikanen 2004; Martyanov 2005; Coles 2007; Sampson 1996; Greenberg 2010). Martyanovin mukaan vuoden 1998 talouskriisin jälkeen transitologinen selitysmalli, joka määritteli demokratian kommunismin vastakohtana, siirtyi marginaaliseen osaan Venäjällä ja sittemmin nimikkeet kuten ”demokraatti”, ”liberaali” tai ”reformisti”

ovat saaneet negatiivisia konnotaatioita yleisessä puheessa (Martyanov 2005, 187–8). Esitänkin, että myös Oborona ja valtion edustajat kampailevat symbolisista merkityksistä, joita näihin termeihin demokratiakeskustelussa liitetään. Oborona-aktivistit pyrkivät tuomaan länsimaisen demokratiakäsityksen Venäjälle ja ”puhdistamaan” demokratian ja liberalismiin maineen kun taas valtion edustajat pyrkivät osoittamaan länsimaisen liberalismiin ja sen kannattajat uhkana Venäjän tasapainolle ja yhtenäisyydelle (ks. myös Richter 2009; Hemment 2012; Evans 2006).

Neuvostomentaliteetti demokratian esteenä?

Vaikka nuoret liberaalit ovatkin vahvasti suuntautuneet Putinin ajan hallintoa vastaan ja esittävät sen tuhoisana kansalaisyhteiskunnan toiminnalle ja kehitykselle, he nostavat esille myös sukupolvien välisen eron syynä Venäjän heikkoon kansalaisyhteiskuntaan. Oboronalaiset nostavat oman ryhmänsä esiin ”uutena vapaana sukupolvena”, joka on vapautunut neuvostomeneisyyden taakasta (Oborona 2010; ks. Lyytikäinen 2013). Aktivistit esittävät, että Venäjän kansalaisyhteiskunnan kehityksen hitaus johtuu sen kansalaisten ”neuvostomentaliteetista”. Aleksandr assosioi Putinin ajan suoraan Neuvostoliiton ajan poliittisiin sortotoimiin. Hän ei kuitenkaan usko, että vapaa kansalaisyhteiskunta kehittyy Venäjälle hänen elinaikanaan, mutta toivoo, että seuraava sukupolvi olisi jo vapaampi neuvostomeneisyyden taakasta ja pystyisi rakentamaan paremman järjestelmän. Myös muut aktivistit näkevät nykyhallinnon ja Yhtenäinen Venäjä -puolueen nykyversioina Neuvostoliiton kommunistisesta puolueesta:

Virallisen tiedon mukaan Yhtenäisellä Venäjällä on yli miljoona jäsentä. On selvää, että kaikki nämä ihmiset eivät ole siellä [puolueessa] koska uskovat siihen (*ne po ubeždenijam*), vaan aivan kuten neuvostoaikoina, Kommunistisen puolueen jäsenyys auttoi etenemään uralla. (Anton)

Annan käsitys Venäjän tulevaisuudesta heijastaa hänen pettymystään nykyhallintoa kohtaan, mutta tuo esiin myös hänen ajatuksensa muutoksen mahdottomuudesta:

En edes usko, että Venäjällä on tulevaisuutta. Rehellisesti sanoen en [usko siihen] juurikaan. Koska meillä on ollut muutama tuhat vuotta tsarismia. Meillä oli tsaari ja sitten vallankumous, muutama vuosi vapautta. Sitten 70 vuotta totalitarismia. Sitten muutama vuosi vapautta. Ja nyt meillä on taas totalitarismi eikä tämä ole sattumalta. Emme pysty erottautumaan tästä kehästä. Se on niin vahvasti ihmisten mielissä. Ihmiset ovat passiivisia, ihmiset eivät välitä. En usko että mikään voi muuttua. Pohjimmiltaan (*kardinalno*). Luultavimmin meillä on edessämme toinen pitkä jakso totalitarismia ja taas lyhyt jakso vapautta ja sitten sama uudelleen. (Anna)

Annan mukaan vapauden puute johtuu venäläisten ajatusmallista, joka on kehittynyt totalitarismin aikana. Oborona-aktivistit ottavat kansalaisyhteiskuntakeskustelussa roolin, jossa he näkevät itsensä liberaalidemokraattisten arvojen tuojana venäläisille, jotka he näkevät edelleen riippuvaisena totalitaristisen valtion holhouksesta. Esimerkiksi Veran mukaan suurin osa venäläisistä ei tiedä, mitä heidän maassaan tapahtuu ja tämän vuoksi heidän tietoisuuttaan pitää ”muuttaa” (*nado soznanije ljudei menjat*). Aleksandr puolestaan näki Oboronan nuoret aktivistit eräänlaisina demokraattisen aatteen ”valonkantajina”, jotka pitävät yllä oikeaa ymmärrystä demokratiasta, kunnes kansa on valmis sen vastaanottamaan. Vitalin mukaan vaikka ihmiset elävätkin uudenaikaisessa valtiomallissa, he jatkavat edelleen eloaan vanhojen sääntöjen mukaan (*po starym pravilam*).

Toisaalta Viktor esittää, että käsitys kansalaisaktivismista ei ole venäjää (*po russki*) ja tämän vuoksi venäläiset eivät ole omaksuneet sitä. Monet aktivistit mainitsivat, että niin kutsuttujen tavallisten venäläisten kouluttaminen ymmärtämään ja hyväksymään länsimainen kansalaisyhteiskuntamalli on yksi Oborona-liikkeen

tavoitteista. Monet kokivat turhauttavana sen, että ihmiset eivät ymmärtäneet omaa parastansa, joka olisi myös valtion tulevaisuuden kannalta paras vaihtoehto. Esimerkiksi Katja esittää, että ”tavalliset” ihmiset eivät ymmärrä kansalaisaktivismia:

Suuri ongelma on, että tavalliset ihmiset (*obytsnyje ljudi*) eivät ymmärrä mitä me teemme ja ajattelevat, että se on jonkinlaista kansankiihotusta (*kramola*). Jotain kamalaa. Yhteiskunnallisella aktivismilla ei ole kontaktia tavallisiin ihmisiin. Täällä ihmiset eivät ole tottuneet käyttämään kansalaisen asemaansa, he eivät ymmärrä mitä se on. Itse asiassa se on yksi opposition pääongelmista. (Katja)

Aktivistit ottavat esille tavallisten ihmisten mentaliteetin, jonka he näkevät esteenä kansalaisyhteiskunnan kehitykselle Venäjällä. Esimerkiksi Inna esittää, että venäläiset ovat ”luonnostaan laiskoja ja epäpoliittisia”. Usein epäpoliittisuuden nähtiin nousevan juuri neuvostomentaliteetista.

Mielenkiintoista kyllä, aktivistit syyttivät venäläisiä epäpoliittisuudesta, mutta eivät reflektoineet tai problematisoineet kysymystä siitä, miksi poliittinen oppositio on jatkuvasti ollut kykenemätön välittämään demokratiadeoitansa näille ”tavallisille” ihmisille. Vaikka usein nousi esille, että liberaali demokratia ei ole tuttu venäläisille tai he eivät halua omaksua sitä, aktivistit eivät kyseenalaistaneet ajatusta länsimaisen liberaalin demokratian soveltuvuudesta Venäjälle. Toisaalta tämä ajattelu ja eräänlainen kansalaisten syylistäminen on tuttu länsimaisista demokratisaatioprojekteista (Coles 2007; Sampson 1996), mutta toisaalta se heijastaa nuorten aktivistien irtisanoutumista neuvostomielisyydestä ja identifioitumisesta niin sanottuun kuvitteelliseen länteen. Oboronalaisille itselleen länsimaiset mallit eivät ole kaukaisia tai etäännyttäviä vaan ennemminkin voimaannuttavat heidät ottamaan asemansa sorrettiina Putinin vastustajina ja demokratian edelläkävijöinä. Oboronalaiset yhdistävät itsensä mielellään länteen ja identifioituvat

näin länsimaisina intellektuaaleina. Toisaalta länsieurooppalaiset ja yhdysvaltalaiset järjestöt tukevat mielellään länsimielisiä liberaaleja ja näin tästä identifikaatiosta on myös konkreettista hyötyä aktivisteille. Monet heistä ovatkin osallistuneet erinäisiin koulutuksiin ulkomailla tai saaneet ulkomaisia apurahoja toiminnalleen.

Ajatus venäläisten epäpoliittisesta mentaliteetista heijastelee myös ajatusmallia, jossa kansalaisjärjestöt ja niiden jäsenmäärä nähdään demokratian mittarina (Salmenniemi 2008; Hemment 2004; Sampson 1996). Mercerin (2002, 5) mukaan kansalaisyhteiskunnan kehittymisestä puhuttaessa nostetaan usein esiin länsimaisesta historiallisesta kokemuksesta nousevat ideat demokratiasta, kansalaisyhteiskunnasta ja sosiaalisesta pääomasta, jotka esitetään universaaleina ottamatta huomioon niiden vahvaa kulttuuri-historiallista kiinnittymistä länsimaiseen traditioon. Esimerkiksi Jessica Greenberg (2010) on osoittanut tutkimuksessaan serbialaisesta aktivismista, kuinka apatia ja osallistumattomuus voidaan nähdä myös tietynlaisena toimijuutena, kun ihmiset vastustavat formaaleja osallistumisen muotoja. Oboronalaiset ovat kuitenkin omaksuneet ajatuksen kansalaisjärjestöjen määrästä demokratian mittarina eivätkä näe venäläisten osallistumattomuutta tyytymättömyyden osoituksena tai protestina vaan epäpoliittisuutena.

Valtiokeskeisyys ja yhtenäisyys

Vaikka oboronalaiset identifioituvat liberaaleiksi ja korostivat usein valtion roolin heikentämisen tärkeyttä, he nostivat haastatteluisia esiin myös Venäjän yhtenäisyyden ja esittivät maan tarvitsevan vahvan johtohahmon, joka yhdistäisi suuren maan ja sen kansalaiset:

Meidän tapamme pitäisi olla kuin Yhdysvalloissa. Yksinkertaisesti koska USA on myös suuri maa ja kuten jo aiemmin mainitsin heillä on toisaalta demokratia mutta toisaalta myös hyvin vahva valtio (*gosudarstvo*). (Viktor)

Mielestäni venäläisen mentaliteetti on erityinen (*svojeobrazen*). Ja ongelmana on että venäläiset

tarvitsevat johtajan (*rukovoditel*). Kuitenkaan meillä oppositiossa ei ole tätä henkilöä ja tämän vuoksi meidän tarvitsee kamppailla vielä kauan päästäksemme jonnekini. (Inna)

Me-liike (*dviženije MY*) keskittyy yhden ihmisen ympärille. Tämä ei ole ainoastaan huonoa, se on hyvää ja huonoa. [Riippuu siitä] kuinka katsot. Koska jos ei ole keskustaa, kaikki hajoaa. Ja puhtaasti demokraattisen rakenteen luominen on... No, ensinnäkin, demokratia on yleensäkin vaikeaa, joten, toiseksi, tällä tasolla ei ole selvää, kuinka tämä tehtäisiin. (Katja)

Näissä sitaateissa nousee esille tasapainoilu länsimaisen liberalismiin ja venäläisen erityisyyden välillä. Toisaalta aktivistit esittävät ideaalina valtion roolin heikentämisen, mutta samanaikaisesti esittävät venäläisten tarvitsevan vahvaa johtajaa ja valtiota. Myös Oboronan oma ryhmärakenne perustuu käytännön tasolla vahvaan johdohahmoon, vaikka se onkin lainannut horisontaalisen verkoston ja johtajattomuuden retoriikan innoittajiltaan väriavallankumouksissa.¹⁰ Lisäksi vallan personifioituminen näkyy myös Oboronan sekä muun poliittisen opposition vastustuksen henkilöitymisessä ainoastaan Vladimir Putinin ympärille eikä niinkään kritisoimaan koko järjestelmää. Näen tämän henkilöitymisen vastaavana kuin Putinin ympärille rakentunut henkilökultti, josta oboronalaiset usein kritisoivat venäläisiä kovin sanoin.

Lisäksi, vaikka Oboronan nuoret aktivistit tulkitsevat demokratian ja kansalaisyhteiskunnan länsimaisen liberaalin demokratian käsitysten kautta, he jättävät tietyt vaikeana pitämänsä kysymykset politisoimatta, vaikka ne ovat usein keskiössä eurooppalaisessa keskustelussa liberalismista. Näitä ovat muun muassa seksuaalivähemmistöjen oikeudet, naisten oikeudet ja maassa lisääntyvä nationalistinen ajattelu. Oboronalaisten on vaikea muodostaa vahvaa kantaa esimerkiksi seksuaalivähemmistöjen oikeuksista Venäjällä:

Viimeaikoina on noussut akuutisti esille kysymys gay-paraateista. Yhteiskunta on jakautunut ja

samoin myös oppositio: kuka on puolesta ja kuka vastaan. Me yritämme olla ottamatta osaa tähän dialogiin, mutta, niin kuin, sanotaanko, varmaan olemme enemmän puolesta (*kak by, skažem tak, navernoje, my bolše vse-taki za*). Antaa ihmisten elää. Ketä he häiritsevät paraateillaan? Joten olemme myös enemmänkin homofobiaa vastaan.

Esitän, että Oborona ja muu oppositio välttävät näiden arvopohjaisten kysymysten politisoimista välttääkseen sisäisiä ristiriitoja ja hajontaa. Kuten yleisesti Venäjän poliittisessa oppositiossa myös Oboronassa tavoitteena oli luoda yhteistyötä eri poliittisten tahojen välillä ja yhdistää eri poliittis-ideologisista taustoista tulevat aktivistit yhden liikkeen alle. Oboronalaisille heidän oma ryhmänsä tai kansalaisyhteiskunta eivät näyttäytyneet poliittisen keskustelun tai väittelyn areenana vaan erimielisyyttä aiheuttavista kysymyksistä vaiettiin ja ne sivuutettiin epäolennaisena kamppailussa valtiota vastaan.

Innan mukaan, ensin tulisi taata poliittinen vapaus ja vallanvaihto ja vasta sen jälkeen nämä erimielisyyttä aiheuttavat kysymykset voitaisiin selvittää demokraattisin keinoin. Myös Aleksandr näkee opposition jakautumisen esimerkiksi talouspoliittisten kysymysten vuoksi turhana:

Kysymys on merkityksetön, sillä tulevien vuosien aikana meidän pitää selvittää se parlamentissa ja niin edelleen. Missä me selvittäisimme sen nyt? Poliisibussin sisällä (*vnutri militeiskogo avtobusa*)? On olemassa venäläinen sanonta, jonka mukaan ei pidä myydä karhun taljaa ennen kuin on kaatanut karhun. Näin se on. Parempi että emme jakaudu (*delitsja*) näiden kysymysten vuoksi nyt, koska nyt ei ole sen aika. (Aleksandr)

Ryhmätasolla nämä ideologiset keskustelut hiljennettiin usein keskittymällä teknisiin seikkoihin, kuten mielenosoitusten tai seminaarien käytännön järjestelyihin. Ideologisten kysymysten vahva arvolataus rajoittaa sekä liberaalin opposition että Oboronan politisaatioprosesseja ja tekee kamppailun eri osapuolten välisen eronteon vaikeaksi. Tässä mielessä Oborona ei

toiminut yhteiskunnallisten liikkeiden tavoin, vaikka ryhmää kutsuttiin tällä nimellä. Usein yhteiskunnallisen liikkeen tärkeimpänä tehtävänä nähdään jokapäiväisten ja konventionaalisen poliittisen ymmärryksen ulkopuolelle jäävien kysymysten politisointi sekä poliittisen keskustelun uudet rohkeat avaukset (ks. esim. Alvarez, Dagnino, & Escobar 1998; Luhtakallio 2012). Oborona pidättäytyi politisoimasta kysymyksiä, jotka voisivat aiheuttaa ristiriitoja sen jäsenten kesken tai laajemmin poliittisen opposition kesken. Tämä sama konsensushakuisuus ilmenee myös suvereenin demokratian periaatteissa, joka pyrkii yhtenäisyyteen vaientamalla poliittisen kritiikin itseään kohtaan ja järjestelmän sisällä.

Itäisten ja läntisten ideoiden yhteenpunoutuminen

Anna Fournierin (2010) mukaan sen sijaan, että pyrittäisiin etsimään postsosialistisista poliittisista kulttuureista yhteneväisyyksiä ja eroavaisuuksia suhteessa länteen ja neuvostomenneisyyteen, poliittisen kulttuurin käsittäminen eräänlaisena yhteenpunoutumana (*entanglement*) olisi hedelmällisempää. Hänen mukaansa tässä yhteenpunoutumassa neuvostoaikaiset arvot ja länsimaaiset ideat kietoutuvat yhteen ja muodostavat täysin uuden mallin kansalaisuudelle ja kansalaisosalistumiselle, joka vastaa postsosialistisen elämän haasteisiin. Tässä mallissa tietyt paikalliset piirteet länsimaistuvat, mutta samanaikaisesti myös länsimaaiset käytännöt, standardit ja diskurssit lokalisoituvat (Fournier 2010, 115). Mielestäni myös sekä nuorisoliike Oborona että valtion omaksuma suvereenin demokratian diskurssi kuvaavat tätä yhteenpunoutumaa Venäjän poliittisen kulttuurin kontekstissa. Esitänkin, että sekä Oboronassa että valtion virallisessa demokratiatulkinnassa perinteinen valtio- ja johtajakeskeinen ymmärrys yhteiskunnallisista valtasuhteista sekä kritiikin vaimentaminen yhtenäisyyden nimissä kietoutuvat valikoidusti länsimaiseen ja (uus)liberaaliin ajatteluun.

Venäjän valtion suvereeni demokratia -ajatelu perustuu valtion vahvaan rooliin kansa-

laisyhteiskunnan kontrolloijana. Vastakohtana tälle, Oborona-aktivistit esittävät valtion vallan heikentämisen edellytyksenä kansalaisten vapautumiselle holhoavasta valtiosuhteesta ja yhteiskunnan ”luonnolliselle” demokratisoitumiselle. Oborona-aktivistit näkevät demokraattisen kehityksen kuitenkin riippuvan myös yksittäisten kansalaisten toiminnasta. Kuten aiemmissa sitaateissa kävi ilmi, aktivistit ottavat esiin ajatuksen ”tavallisten” ihmisten kouluttamisesta, jotta he osaisivat paremmin hallita itseään ja järjestäytyä. Aihwa Ongin (2007, 4; ks. myös Rose 1999) mukaan neoliberalismiin sisältyy hallinta vapauden kautta (*governing through freedom*), mutta samanaikaisesti se vaatii yksilöiden itsehallintaa eri elämän osa-alueilla. Ihmisen vastuu omasta hyvinvoinnistaan kasvaa valtion velvollisuuksien vähentyessä (Rose & Miller 1992).

Mäkisen (2011, 145; 148) mukaan Venäjän valtion luomaan modernisaatioprojektiin kuuluu talouden modernisaation lisäksi myös eräänlainen kansalaisten valistaminen. Tämän kansalaisten ”mielen modernisaation” avulla luotaisiin tehokkaampia ja innovatiivisia kansalaisia, joiden avulla Venäjä varmistaisi johtavan asemansa maailman taloudessa ja politiikassa. Eräällä tapaa kansalaiset ”vapautetaan”, mutta tämä vapaus on instrumentaalista ja sen tulisi hyödyttää valtion etua. Vaikka Oborona sanoutuu vahvasti irti valtiokeskeisestä ja neuvostotyyppisestä hallintomallista, tässä kysymyksessä myös heidän näkemyksensä voidaan nähdä muistuttavan jopa leniniläistä ajatusta uuden neuvostoihmisen kultivoinnista ennen heidän ”vapauttamistaan”, jonka myös valtion suvereeni demokratia -diskurssi tunnistaa (Mäkinen 2011; ks. myös Yurchak 2006). Lisäksi Oborona ammentaa toiminnassaan vahvasti neuvostoaikaisista dissidentti- ja intelligentsiaaperinteistä. Liike järjesti erilaisia koulutuksia ja jatkoi näin eräänlaista intelligentsian roolia kansan kouluttajana ja moraalisenä esimerkkinä (Fitzpatrick 1992; Kochetkova 2010). Aktivistit myös assosioivat toimintansa vahvasti dissidenttien toimintaan kommunistista valtiota vastaan (Lyytikäinen 2013; Lyytikäinen 2011).

Sekä oboronalaisten omaksuma demokratiakäsitys että valtion suvereenin demokratian malli sitoutuvat uusliberalismin ajatukseen kansalaisten vastuunotosta omasta elämästään, mutta näkevät kuitenkin ”tavallisen” venäläisen vielä liian kultivoimattomana olemaan itsenäinen ja aktiivinen kansalainen ja näin syytä hitaalle demokratiakehitykselle haetaan kansalaisten mentaliteetista. Oborona korostaa kansalaisten yhteisöllisyyden (*obštšnost*) sekä maan yhdistävän vahvan johtajan tärkeyttä. Tämän vuoksi usein onkin vaikeaa erottaa opposition retoriikkaa valtion ylläpitämästä demokratiapuheesta ja tämä hankaloittaa opposition oman identiteetin rakentamista valtiota vastaan. Kun näitä termejä käytetään kummallakin kamppailun puolella eräänlaisina iskulauseina (*slogan*) (Hann 1996), ymmärrys käsitteiden merkityksistä ja kamppailun osapuolten välisistä eroista hämärtyy. Sekä liberaalin opposition että valtion virallinen demokratiakäsitys yhdistävät länsimaista uusliberalistista retoriikkaa neuvostoajalta kumpuavaan valtio-yhteiskuntasuhteeseen. Esitän tämän olevankin yksi syy kansalaisten vähäiseen kansalaisaktivismiin valtion puolesta tai sitä vastaan. Abstraktin tason kansalaisyhteiskuntakeskustelu jää liian kauaksi suuren yleisön eletyn todellisuuden tasosta.

Liberalismi mobilisaation työkaluna?

Olen esittänyt, että nuorisoryhmä Oborona kuvaa yleisemmällä tasolla Venäjän liberaalin poliittisen opposition politisointiprosesseja ja sen kamppailua ihmisten liikkeelle saamiseksi nykyhallintoa vastaan. Liberaalin opposition aktivistit pyrkivät määrittämään poliittiset vaatimuksensa ja tavoitteensa valtion hallitsemassa poliittisessa kulttuurissa. Sekä Oboronan että valtion suvereenissa demokratiakäsityksessä vahva valtiokeskeisyys ja konsensushakuisuus kietoutuvat yhteen uusliberaalien ideoiden kanssa. Vaikka Oboronan ja poliittisen opposition tavoitteena on osoittaa valtion ylläpitämä suvereenin demokratian diskurssi valheelliseksi,

heillä ei kuitenkaan ole tarpeeksi tehokkaita retorisia keinoja haastaa tätä diskurssia ja esittää vaihtoehtoa, joka löytäisi kannatusta myös laajemmin venäläisten keskuudessa. Vaikka Oborona asettautuukin vahvasti Kremlä vastaan, ne kumpikin käyttävät samankaltaista retoriikkaa, joka perustuu yhtenäiseen kansalaisyhteiskuntaan ja tietynlaiseen holhoavaan suhtautumiseen ”tavallisia” ihmisiä kohtaan.

Vaikka Venäjä kokikin eräänlaisen poliittisen heräämisen ja kansalaiset nousivat osoittamaan mieltään vilpillisiä vaaleja vastaan vuoden 2011 lopulla, ei oppositio kuitenkaan kyennyt ylläpitämään protestimielialaa. Venäjän valtio on vahvistanut otettaan poliittisesta toiminnasta, joka vaikeuttaa etenkin valtion vastaisen poliittisen toiminnan organisoimista. Toisaalta kuitenkin liberaali oppositio ei ole onnistunut tuomaan viestiään venäläisten tietoisuuteen uskottavalla tavalla. Liberaalien toimijoiden länttä idealisoiva puhetyyli sekä heidän vahva neuvostovastaisuutensa eivät löydä kaikupohjaa venäläisessä suussa yleisössä. Venäläiset suhtautuvat usein edelleenkin nostalgisesti Neuvostoliittoon ja osoittavat epäluuloa ja epäluottamusta länttä sekä länsimielisiä liberaaleja kohtaan, jotka usein yhdistetään 1990-luvun šokkiterapiaan ja laskevaan elintasoon (Martyanov 2005).

Vaikka oppositio onnistuikin järjestämään tuhansia ihmisiä kaduille parlamenttivaalien jälkipelissä vuosina 2011–2012, poliittisen opposition tuntemus ja kannatus on yhä vähäistä. Levada-tutkimuskeskuksen tutkijan Denis Volkovin (2012) mukaan vaalivilppiä protestien osallistujat ovat monella muotoa erityinen ihmisryhmä. Ensinnäkin, jo heidän halunsa osallistua mielenosoitukseen erottaa mielenosoittajat muista venäläisistä, joista noin 75 prosenttia ei koe olevansa valmis osallistumaan katumielenosoitukseen (Fond Obštšestvennoje Mnenije 2012). Toiseksi, joulukuussa 2011 mieltään osoittaneiden joukossa tehdyn kyselyn mukaan osallistujien koulutustaso ja hyvinvointi on korkeampi kuin venäläisillä yleensä ja myös Moskovan keskiarvoja korkeammalla (Volkov 2012, 20–12). Kolmanneksi, mielenosoituksiin

osallistuneet ihmiset käyttävät huomattavasti useammin internetiä sekä muita informaatio-kanavia kuin televisiota tai sanomalehtiä kuin useimmat venäläiset. Kyselyn mukaan 70 prosenttia joulukuun mielenosoitusten osallistujista oli kuullut kokoontumisesta internetistä. (Volkov 2012, 21; Lebedev 2008, 207–208; ks. myös Lonkila 2012). Viimeiseksi, mielenosoittajien mielipiteet erosivat yleisestä mielipideilmastosta: mielenosoituksen vaatimukset, eli uudet parlamenttivaalit ja vaalineuvoston puheenjohtajan ero, saivat vain noin 30-40 prosentin kannatuksen venäläisten joukossa yleisesti. Lisäksi mielenosoittajat vaativat Putinin eroa vedoten hänen liian autoritaariseen hallintatapaansa, mutta suurin osa venäläisistä uskoo maansa tarvitsevan vahvan johtajan, joka kykenee tuomaan järjestystä maahan. (Volkov 2012, 25–26).

Yhdyn Volkovin (2012, 49; 53) väitteeseen, jonka mukaan yksi poliittisen opposition ongelmista on konkreettisen poliittisen ohjelman puute. Poliittinen oppositio on kokoelma oikeisto- ja vasemmistoliberaaleja, konservatiiveja, kommunisteja, nationalisteja ja anarkisteja ja sen tavoitteena on yhdistää eri ideologisista taustoista tulevat aktivistit yhden liikkeen alle. Koska avoimesti mieltään osoittavien erimielisten joukko Venäjällä on pieni, se kokee ainoaksi keinokseen kamppailussa demokratiasta pysyä yhtenäisenä sisäisen väittelyn sijaan. Näin ollen poliittisen opposition vaatimukset on muotoiltu abstraktiksi jäävien iskulauseiden muotoon ja ne viittaavat demokratiaan ja vapauteen, käsitteitä sen tarkemmin määrittelemättä eikä opposition poliittinen ohjelma voi ottaa huomioon kansalaisten konkreettisia tarpeita. Tämä ilmeni myös Putinia vastustaneiden mielenosoittajien parissa: jopa 49 prosenttia joulukuun protesteihin osallistuneista vastaajista koki, että oppositiolla ei ole tarpeeksi vahvaa poliittista ohjelmaa, jonka avulla voitaisiin muuttaa maan tilannetta mihinkään (Levada Tsentr 2012).

Nämä samat ilmiöt, joita Levada-keskuksen kyselyaineistosta nousee, tulevat esille myös oman aineistoni kautta ja esitänkin, että juuri nämä ovat syitä myös nuorisoliike Oboronan ha-

joamiseen. Oborona rakensi yhteenkuuluvuutta tietyn erilaisuuden (ja erinomaisuuden) ympärille ja syytti mobilisaation epäonnistumisesta muita nuoria, jotka olivat heidän mukaansa apaattisia ja kyynisiä. Näin Oborona ei luonut uudenlaista osallistumisen kulttuuria nuorten parissa vaan toimi enemmänkin eksklusiivisena ryhmänä. Samat ilmiöt ovat havaittavissa myös laajemmin poliittisen liberaalin opposition parissa. Ryhmä yritti pitää toimintansa poliittisesti ”neutraalina”, kun kyseessä olivat kysymykset sosiaalisista oikeuksista, kuten verouudistuksesta, koulutuksesta ja sosiaaliuista, ja pyrki keskittymään vain yleisiin liberaalin demokratian periaatteisiin ja poliittisiin oikeuksiin. Myös ryhmän tavoitteet muovautuivat yleisten poliittisten oikeuksien ympärille, joka teki rekrytoinnista ja julkisuuden saamisesta hankalaa.

Esitänkin, että Venäjän parlamenttivaaleista alkanut protestiliike onnistui luomaan osallistujajoukossaan innostusta ja jopa vihaa vallanpitäjiä kohtaan osoittamalla konkreettisesti vaalivilpin vaaleissa ja esittämällä venäläiset tämän vilpin uhreina. Liikkeen johtajat eivät kuitenkaan onnistuneet luomaan kestäväää organisaatiota, joka olisi pakottanut vallanpitäjät suostumaan uusiin vaaleihin eikä liike onnistunut luomaan uusia symbolisia välineitä, joilla olisi pidetty yllä ihmisten kiinnostusta osallistua mielenosoittamiseen yhä tiukentuvassa poliittisen kontrollin ilmapiirissä. Sen sijaan että liike olisi kehittänyt uusia vaatimuksia, joihin osallistujat olisivat voineet suhtautua tarvittavalla intohimolla, poliittinen oppositio alkoi keskittyä liikkeen viralliseen järjestäytymiseen luomalla johtoelimiä kuten koordinaationeuvoston ja keskitti voimansa teknisiin yksityiskohtiin, kuten nettiäänestyksen järjestämiseen (RT News 2012). Tämän teknisluontoisen järjestäytymisen myötä liike menetti tietyn emotionaalisen yhteyden, joka oli syntynyt mieltään osoittavien ihmisten välille. Liian rutiinomaiset ja tekniset yksityiskohdat ja järjestelmät heikensivät emotionaalista tyydytystä, jota ihmiset saivat marssiensa yhdessä Moskovan kaduilla. Osallistujien intohimoa liikettä kohtaan heikkeni, kun se ei pystynytkään toteuttamaan

lupaamia tuloksia; vapaita vaaleja, joka oli konkreettinen tavoite, johon osallistajat kykenivät sitoutumaan.

Ukrainan oranssi vallankumous on toiminut inspiraation lähteenä niin nuorisoliike Oboronalle kuin poliittiselle oppositiolle yleensä. Fournierin (2011) tutkimuksen mukaan ukrainalaisilla mielenosoittajilla ei ollut ainoastaan poliittisia tavoitteita vaan myös talouteen liittyvät huolet saivat ihmiset liikkeelle. Mielenosoittajat olivat huolissaan kokemastaan taloudellisesta epätasa-arvosta postsocialistisessa Ukrainassa ja esittivät näkemyksen demokratiasta, joka oli vahvasti yhteydessä sosiaalisiin oikeuksiin (Fournier 2010, 111). Myös Venäjän oppositio voisi hyötyä uudeltaisesta poliittisesta diskurssista, joka ottaisi huomioon sosiaalisen eriarvoisuuden. Tämä strategia olisi antanut myös Oboronalla vahvemmat välineet erimielisyyden osoittamiseen ja voisi myös pakottaa hallituksen ottamaan osaa todelliseen keskusteluun, jossa ihmisten jokapäiväiset ongelmat eivät peittyisi poliittisten iskulauseiden taakse. Tämä oli kuitenkin vaikeaa tai mahdotontakin Oboronalle, koska heidän demokratiakäsityksensä perustui ajatukselle yksimielisellä kansalaisyhteiskunnasta ja sosi-

aalisten kysymysten mahdollisesti mukanaan tuomien sisäisten poliittis-eettisten väittelyjen välttämiseksi. Venäjän tiukassa poliittisessä ilmapiiressä ei ole tilaa avoimelle erimielisyydelle ja poliittinen oppositio on niin pieni, että sen sisäinen jakautuminen jättäisi jäljelle vain hyvin pieniä ryhmittymiä, joten se joutuu vaikenemaan sosiaalisista oikeuksista yhtenäisyyden nimissä.

Toisaalta Oboronan vahva Neuvostoliiton vastainen asenne oli myös epäedullinen sosiaalisten oikeuksien ja epätasa-arvon esille tuomiseksi. Monet oboronalaiset liittyivät nämä kysymykset kommunismin, josta he vahvasti halusivat erottautua. Kamppailu abstraktien konseptien ja demokratiapuheen ympärillä ei ole vedonnut laajempaan yleisöön eikä ole johtanut laajaan mobilisaatioon. Venäläisten parissa tehdyt kyselyt ovat osoittaneet, että ihmiset olisivat valmiimpia mobilisoitumaan sosiaalisiin oikeuksiin liittyvien kysymysten puolesta (Evans 2012; Lipman & Petrov 2010). Tämä voidaan arvioida merkiksi siitä, että Venäjällä olisi kysyntää enemmän sosiaali-demokraattisesti orientoituneelle kansalaistoiminnalle nykyisen usein ultraliberaalin opposition sijaan.

Viitteet

- 1 Artikkelin perustuu väitöskirjaani ”Performing Political Opposition in Russia. The Case of the Russian Youth Movement Oborona”, joka tarkastetaan Helsingin yliopiston valtiotieteellisessä tiedekunnassa 23.5.2014.
- 2 Yleistävä kuva venäläisten poliittisesta apaattisuudesta on kyseenalaistettu viimeaikaisessa tutkimuskirjallisuudessa. Usein arviot postsocialististen valtioiden kansalaisten epäpoliit-

tisuudesta ja kansalaisyhteiskunnasta tehdään länsimaisen demokratian normatiiviseen ymmärrykseen perustuen. Tätä vinoumaa on pyritty korjaamaan tuomalla esiin venäläisiä kansalaisaktiivisuuden toimintamalleja ja etenkin ruohonjuuritason toimijoiden omia kokemuksia aktiivisuudestaan (ks. esim. Greenberg 2010; Mercer 2002; Kulmala 2013).

- 3 Olen kerännyt tutkimuksen aineiston Moskovassa ja

- Pietarissa 2009–2012 etnografisin menetelmin. Aineisto koostuu 38 aktivistin haastattelusta sekä laajasta havainnointiaineistoista mielenosoituksissa, liikkeiden kokouksissa ja muissa tapahtumissa, joissa Oborona on ollut mukana.
- 4 Oranssilla vallankumouksella viitataan Ukrainan mielenosoituksiin, jotka alkoivat vuoden 2004 presidentinvaaleista, joissa viranomaisia syytettiin vaalitulosten muuntamisesta Viktor Janukovyčšin voiton takaamiseksi. Mielenosoitusaalto johti vaalitulosten hylkäämiseen ja uusiin vaaleihin, joissa opposition kandidaatti Viktor Juštšenko valittiin presidentiksi.
  - 5 Pietarin Oborona-ryhmä on kuitenkin toiminut tiiviimmässä yhteistyössä Jabloko-nuorten kanssa.
  - 6 Muita Moskovassa ja Pietarissa toimivia liberaaleja nuorisoryhmiä ovat olleet mm. DA! Demokraattinen vaihtoehto (*Demokratišeskaja Alternativa*), ME-liike (*MY*) sekä Solidaarisuusliikkeen nuorisosaasto (ks. Lyytikäinen 2014, luku 3.3).
  - 7 Käytän analyysissäni suvereenista demokratiasta kirjaa *Suverennaja Demokratija* (2007), jossa valtion korkean tason virkamiehet, kuten Vladislav Surkov, Dmitri Orlov sekä Vjatšeslav Nikonov, kirjoittavat demokratiasta. Kirjan takakannen mukaan nämä kirjoittajat ovat ollaan mukana vallalla olevan doktriinin luomisessa ja kirjoitushetkellä he ovat toimineet presidentin hallinnossa sekä yhteiskunnallisen kamarin (*obštšestvennaja palata*) jäseninä, joten näen heidän ajatuksensa keskeisinä suvereenin demokratian lähtökohtia eriteltäessä.
  - 8 Putinin presidentiksi valintaa vastustavat mielenosoittajat kokoontuivat Bolotnaja-aukiolle 6. toukokuuta 2012. Mielenosoitus päättyi väkivaltaiseen yhteenottoon poliisien ja mielenosoittajien kesken. Satoja mielenosoittajia pidätettiin ja kymmeniä syytettiin mellakoinnista ja väkivallasta poliisia kohtaan. Opposition edustajat pitävät rikostutkintaa vääristyneenä ja poliittisesti motivoituneena ja ovat tehneet tutkinnasta tutkintapyynnön Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen. Alkuvuodesta 2014 8 mielenosoittajaa oli edelleen syytettynä ja heitä uhkaa jopa viiden vuoden tuomiot. Tapauksessa on annettu kaksi tuomiota: 2,5 ja 4,5 vuotta. Nämä tuomitut suostuivat yhteistyöhön viranomaisten kanssa ja todistivat muita mielenosoittajia vastaan. (HRW 2013; Lally 2013; UPI 2014)
  - 9 Sitaatit perustuvat vuosina 2009–2012 tekemiini haastatteluihin oppositionuorten parissa. Kaikki nimet ovat pseudonyymejä.
  - 10 Oboronalaiset ovat perehtyneet esimerkiksi Ukrainan *Pora!* (On aika) -liikkeen toimintaperiaatteisiin. *Pora!* toimi nuorten kansalaisliikkeenä ja oli Leonid Kutšman vastaisen liikehdinnän alullepanija. *Pora!* puolestaan haki oppinsa Serbian Slobodan Miloševićia vastustaneen 2000-luvun alun nuorisoliike *Otporin* toiminnasta. (Esim. Kuzio 2006; Laverty 2008.)

Lähteet

- Alapuro, Risto, Markku Lonkila, & Liikanen, Ilkka (2004), *Beyond Post-Soviet Transition: Micro Perspectives on Challenge and Survival in Russia and Estonia*. Helsinki: Kikimora.
- Alvarez, Sonia, Dagnino, Evelyn & Escobar, Arturo (1998), *Cultures of Politics, Politics of Cultures: Re-Visioning Latin American Social Movements*. Boulder, CO: Westview Press.
- Blum, Douglas (2006), Russian Youth Policy: Shaping the Nation-State's Future. – *SAIS Review* 26:2, 95–108.
- Coles, Kimberley (2007), *Democratic Designs: International Intervention and Electoral Practices in Postwar Bosnia-Herzegovina*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Crotty, Jo (2009), Making a Difference? NGOs and Civil Society Development in Russia. – *Europe-Asia Studies* 61:1, 85–108.
- Evans, Alfred (2006), Vladimir Putin's Design for Civil Society. – *Russian Civil Society: A Critical*

- Assessment. Toim. Evans, Alfred jm. Armonk, NY: M.E. Sharpe, 147–160.
- Evans, Alfred (2012), Protests and Civil Society in Russia: The Struggle for the Khimki Forest. – *Communist and Post-Communist Studies* 45:3–4, 233–242.
- Fitzpatrick, Sheila (1992), *The Cultural Front: Power and Culture in Revolutionary Russia*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Fond Obštšestvennoje Mnenije (2012), *Uroven Protestnyh Nastrojienii*. Opros ‘FOMnibus’ 1-2 Dekabrja. Dominantny. Baza Dannyh FOM. <http://bd.fom.ru/report/map/dominant/dominant2012/dom4812/d481202>.
- Fournier, Anna (2010), Ukraine’s Orange Revolution: Beyond Soviet Political Culture. – *Orange Revolution and Aftermath: Mobilization, Apathy, and the State in Ukraine*. Toim. Paul D’Anieri. Washington, D.C. : Woodrow Wilson Center Press, 110–128.
- Gelman, Vladimir (2012), Subversive Institutions, Informal Governance, and Contemporary Russian Politics. – *Communist and Post-Communist Studies* 45:3–4, 295–303.
- Greenberg, Jessica (2010), “There’s Nothing Anyone Can Do about It”: Participation, Apathy, and “Successful” Democratic Transition in Postsocialist Serbia. – *Slavic Review* 69:1, 41–64.
- Hahn, Gordon (2004), Putin’s “Stealth Authoritarianism” and Russia’s Second Revolutionary Wave. – *Radio Free Europe/Radio Liberty Regional Analysis* 4:14-16, 16.
- Hann, Chris (1996), Introduction: Political Society and Civil Anthropology. – *Civil Society: Challenging Western Models*. Toim. Chris Hann & Elizabeth Dunn. London: Routledge, 1–26.
- Hemment, Julie (2004), The Riddle of the Third Sector: Civil Society, Western Aid and NGOs in Russia. – *Anthropological Quarterly* 77:2, 215–241.
- Hemment, Julie (2009), Soviet-Style Neoliberalism? – *Problems of Post-Communism* 56:6, 36–50.
- Hemment, Julie (2012), Nashi, Youth Voluntarism, and Potemkin NGOs: Making Sense of Civil Society in Post-Soviet Russia. – *Slavic Review* 71:2, 234–260.
- Horvath, Robert (2011), Putin’s “Preventive Counter-Revolution”: Post-Soviet Authoritarianism and the Spectre of Velvet Revolution. – *Europe-Asia Studies* 63:1, 1–25.
- Howard, Marc (2003), *The Weakness of Civil Society in Post-Communist Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- HRW (Human Rights Watch) (2013), *Laws of Attrition: Crackdown on Russia’s Civil Society after Putin’s Return to the Presidency*. <http://www.hrw.org/node/115059>.
- Knox, Zoe, Lentini, Pete & Williams, Brad (2006), Parties of Power and Russian Politics: A Victory of the State over Civil Society? – *Problems of Post-Communism* 53:1, 3–14.
- Kochetkova, Inna (2010), *The Myth of Russian Intelligentsia Old Intellectuals in the New Russia*. London: Routledge.
- Kulmala, Meri (2013), *State and Society in Small-Town Russia: A Feminist-Ethnographic Inquiry into the Boundaries of Society in the Finnish-Russian Borderland*. Helsinki: Helsingin yliopisto, Sosiaalitieiden laitoksen julkaisuja 2013:4.
- Kuzio, Taraz (2006), Ukraine Is Not Russia: Comparing Youth Political Activism. – *Sais Review* 26:2, 67–83.
- Lally, Kathy (2013), Trial of Bolotnaya 12 Seen as a Warning against Challenging the Kremlin. – *The Washington Post*, 2.11.2013. http://www.washingtonpost.com/world/trial-of-bolotnaya-12-seen-as-a-warning-against-challenging-the-kremlin/2013/10/29/5e1dec92-381f-11e3-89db-8002ba99b894_story.html.
- Lassila, Jussi (2012), *The Quest for an Ideal Youth in Putin’s Russia II. The Search for Distinctive Conformism in the Political Communication of Nashi 2005-2009*. Stuttgart: Ibidem-Verl.
- Laverty, Niklas (2008), Problems of Lasting Change: Civil Society and Colored Revolutions in Georgia and Ukraine. – *Demokratizatsiya* 16:2, 143–161.
- Lebedev, P. (2008) Vmeste veselee ili odin v pole ne voim (portrety molodyh aktivistov). – *Graždanskoje obštšestvo sovremennoi Rossii: Sotsiologičeskije zarisovki s natury*. Moskva: Obštšestvennoje mnenije. 191–230.
- Levada Tsent (2012), *Russian Public Opinion 2011*. The Annual Yearbook of Levada-Centre. <http://en.d7154.agava.net/sites/en.d7154.agava.net/files/Levada2011Eng.pdf>.
- Lipman, Marija, & Nikolai Petrov (2010), *Obštšestvo i graždane v 2008-2010*. Rabotšije Materialy/ Working Papers, 3/2010. Moscow: Carnegie Endowment for International Peace.
- Lonkila, Markku (2012), *Russian Protest On- and Offline The Role of Social Media in the Moscow Opposition Demonstrations in December 2011*. UPI FIIA Briefing Papers. Helsinki: Ulkopoliittinen instituutti.
- Loskutova, Elena (2008), *Junaja Politika: Istorija Molodežnyh Političeskikh Organizatsii Sovremennoi Rossii*. Moskva: Panorama.
- Luhtakallio, Eeva (2012), *Practicing Democracy: Local Activism and Politics in France and Finland*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

- Lyytikäinen, Laura (2011), Poliittinen aktivismi Venäjän nuorison silmin - nuorisoliike Oborona ja sen toimintamuodot. – *Nuorisotutkimus* 29:3, 29–46.
- Lyytikäinen, Laura (2013), Gendered and Classed Activist Identity in the Russian Oppositional Youth Movement. – *The Sociological Review* 61:3, 499–524.
- Martyanov, Victor (2005), The Evolution of Key Russian Political Discourse: From ‘Western Democracy’ to ‘the Quality of Democracy.’ – *Perspectives on European Politics & Society* 6:2, 175–191.
- McFaul, Michael (2003), Generational Change in Russia. – *Demokratizatsiya* 11:1, 64–78.
- McFaul, Michael, Petrov, Nikolai & Riabov, Andrei (2004), *Between Dictatorship and Democracy: Russian Post-Communist Political Reform*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace.
- Mercer, Claire (2002), NGOs, Civil Society and Democratization: A Critical Review of the Literature. – *Progress in Development Studies* 2:1, 5–22.
- Mäkinen, Sirke (2009), *Venäjän puolueet*. UPI Briefing Papers, Helsinki: Ulkopoliittinen instituutti.
- Mäkinen, Sirke (2011), Surkovian Narrative on the Future of Russia: Making Russia a World Leader. – *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 27:2, 143–165.
- Nikonov, Vjatcheslav (2007), Suverennaja Demokratija. – *Suverennaja demokratija: ot idei k doktrine*. Moskva: Evropa, 21–25.
- Oborona (2010) Deklaratsija. www.oborona.org, luettu joulukuun 2011. (Saatavissa kirjoittajalta)
- Omelchenko, Elena & Flynn, Moya (2002), Through Their Own Eyes: Young People’s Images of ‘the West.’ – *Looking West?: Cultural Globalization and Russian Youth Culture*. Toim. Pilkington, Hilary jm. University Park, PA: Penn State Press, 77–100.
- Ong, Aihwa (2007), Neoliberalism as a Mobile Technology. – *Transactions of the Institute of British Geographers* 32:1, 3–8.
- Petukhov, V. V. (2008), Civil Society and the Democracy of Participation. – *Russian Social Science Review* 49:4, 4–13.
- Pulkkinen, Tuija (1996), *The Postmodern and Political Agency*. Väitöskirja. Helsinki: Filosofian laitos, Helsingin yliopisto.
- Richter, James (2009), The Ministry of Civil Society? – *Problems of Post-Communism* 56:6, 7–20.
- Rose, Nikolas & Miller, Peter (1992), Political Power beyond the State: Problematics of Government. – *The British Journal of Sociology* 43:2, 173–205.
- Rose, Nikolas (1999), *Governing the Soul: The Shaping of the Private Self*. London & New York: Free Association Books.
- Rotkirch, Anna (2000), *The Man Question: Loves and Lives in Late 20th-Century Russia*. Sosiaalipoliittikan laitos, Helsingin yliopisto.
- RT News (2012), Thousands of Russians Vote on Opposition Coordination Council, 21.10.2012. <http://rt.com/news/russia-opposition-council-election-865/>.
- Sakwa, Richard (2011), *The Crisis of Russian Democracy: The Dual State, Factionalism, and the Medvedev Succession*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Salmenniemi, Suvi (2008), *Democratisation and Gender in Contemporary Russia*. London: Routledge.
- Sampson, Steven (1996), The Social Life of Projects: Importing Civil Society to Albania. – *Civil Society: Challenging Western Models*. Toim. Chris Hann & Elizabeth Dunn. London: Routledge 121–142.
- Suverennaja demokratija (2007), *Suverennaja demokratija: ot idei k doktrine*. Moskva: Evropa.
- Temkina, Anna, & Rotkirch, Anna (1997), Soviet Gender Contracts and Their Shifts in Contemporary Russia. – *Idäntutkimus* 4:2, 183–207.
- UPI (2014), *Moscow Protesters Demand Release of Bolotnaya “Political Prisoners.”* United Press International, 2.4.2014. http://www.upi.com/Top_News/Special/2014/02/04/Moscow-protesters-demand-release-of-Bolotnaya-prisoners/UPI-37001391490120/
- Volkov, Denis (2012), *Protestnoje dviženije v Rossii v kontse 2011-2012 gg. Istorija, dinamika, rezultaty*. Moskva: Levada tsentr. Saatavana osoitteesta <http://www.scribd.com/doc/108557232/Протестное-движение-в-России-в-конце-2011-2012-гг.>
- Wilson, Andrew (2005), *Virtual Politics: Faking Democracy In The Post-Soviet World*. New Haven, NY: Yale University Press.
- Yurchak, Alexei (2006), *Everything Was Forever, until It Was No More: The Last Soviet Generation*. In-Formation Series. Princeton, NJ: Princeton University Press.